

ІДЕОЛОГІЧНА СЕГМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЕЛЕКТОРАТУ НА ВИБОРАХ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ЦИКЛІВ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Проаналізовано ідеологічну ідентифікацію українського електорату на виборах Верховної Ради України 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012 рр. на основі реалізованої електоральної підтримки. Акцентовано увагу на типі виборчої системи, за правилами якої проходили ті чи інші вибори українського парламенту, та поділ учасників виборчих перегонів на прихильників лівої, правої та центристської ідеологічної спрямованості.

Ключові слова: ідеологічна орієнтація, український електорат, вибори, Верховна Рада України, електоральний цикл, виборча система.

Irena Melnik. Ideologiczne podziały ukraińskiego elektoratu w wyborach do Rady Najwyższej Ukrainy okresu niepodległości.

Autorka analizuje ideologiczną identyfikację ukraińskiego elektoratu w wyborach do Rady Najwyższej Ukrainy w latach 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012 na podstawie dokonywanych wyborów. Zwraca uwagę na ordynację wyborczą, według której przeprowadzono wybory do parlamentu ukraińskiego i podział elektoratu na zwolenników lewicy, prawicy i centrum.

Słowa kluczowe: orientacja ideologiczna, ukraiński elektorat, wybory, Rada Najwyższa Ukrainy, cykl wyborczy, system wyborczy.

Ірина Мельник. Идеологическая сегментация украинского электората на выборах Верховной Рады Украины в течение электоральных циклов периода независимости.

Проаналізована ідеологічна ідентифікація українського електорату на виборах Верховної Ради України 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012 гг. на основі реалізованої електоральної підтримки. Акцентовано увагу на типі виборчої системи, за правилами якої проходили ті чи інші вибори українського парламенту, та поділ учасників виборчих перегонів на сторонників лівої, правої та центристської ідеологічної спрямованості.

Ключевые слова: идеологическая ориентация, украинский электорат, выборы, Верховная Рада Украины, электоральный цикл, избирательная система.

Iryna Melnyk. Ideological Segmentation of the Ukrainian Electorate in the Parliamentary Elections in Ukraine during the Electoral Cycles of the Independence Period.

The ideological identification of the Ukrainian electorate in elections to the Verkhovna Rada of Ukraine, 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012 years on the basis of the electoral support. The attention is focused on the type of electoral system, the rules of which regulated the conduction of a certain parliamentary elections and division of the electoral race contestants on the supporters of left, right and centrist ideological orientation.

Key words: ideological orientation, the Ukrainian electorate, the election, the Supreme Council of Ukraine, electoral cycle, electoral system.

Візитною карткою демократії будь-якої країни є вільні та чесні вибори органів влади. Впродовж двадцяти двох років українським громадянам доводилося п'ять разів обирати главу держави та шість разів переобирання український парламент (1994, 1998, 2002, 2006, 2007 (позачергові), 2012 рр.). Ці виборчі цикли характеризуються складністю перехідного періоду, постійною зміною виборчого законодавства та іншими економічними, ідеологічними, суспільними та політичними протиріччями, як серед влади, так і серед електорату. Це, на думку автора, викликає актуальність аналізу ідеологічної сегментації українського електорату в умовах демократичного транзиту.

У вітчизняній науковій літературі аналізу електоральної поведінки виборців присвячено праці І. Бекешкіної, О. Вишняка, В. Полторака, О. Петрова, Н. Анохіної, Г. Голосова та інші. Особливості формування електоральної поведінки в умовах посткомуністичних суспільств досліджували: В. Мороко, І. Павленко, І. Поліщук, О. Сисарев та ін. Такі українські вчені як В. Бортніков, К. Черкашин, Ю. Ключковський, В. Васютинський, О. Хоменко, Р. Балабан, С. Рябов, Н. Погоріла та ін. досліджують основні чинники електорального вибору в умовах демократичного транзиту.

Як відомо, за ідеологічною сегментацією голосування українського електорату від перших виборів Верховної Ради України до сьогодні (за підсумками пройдених електоральних циклів), усі політичні партії та блоки політичних партій вчені традиційно поділяють на ліві, праві та центристські. Ми вважаємо, що проаналізувати ідеологічну орієнтацію голосування українського електорату можливо, орієнтуючись саме на таку класифікацію.

Приналежність партії до того чи іншого флангу визначається її ставленням до обсягу державного втручання в економічні процеси, до ринку і соціальних програм. До правих відносять партії, які орієнтуються на збереження стабільності й негативно ставляться до революційних потрясінь; на досягнення економічної ефективності при мінімальном втручанні держави в економіку; на більш економічну державу, що може бути досягнуто методом упорядкування соціальних виплат та різноманітних допомог. Праві партії не підтримують будь-яких альтернативних форм колективного управління [1].

Протилежні правим є ліві партії, вони роблять акцент на соціальну спрямованість політики, активне державне регулювання економічних процесів, зменшення соціальної нерівності через розширення соціальних програм, колективне управління, ліві партії є прихильниками прогресивних суспільних змін, принципів рівності і справедливості. Вони схильні до революційних методів діяльності. До центристських належать партії, які поєднують елементи лівих та правих партій, а також ті, чий переваги стосовно ринку і державного регулювання чітко не визначені. Центристи традиційно відстоюють ліберальні та гуманістичні цінності [2].

Поряд з подібним поділом у політології існує уявлення про крайньо-лівий і крайньо-правий фланги, до яких відносять партії, що мають особливі радикальні програми. Західноєвропейська традиція відносить до крайньо-лівого флангу радикалів, комуністів і анархістів. Під крайньо-правими, як правило, розуміють націоналістів і релігійних фундаменталістів [1].

На сьогодні аналітики до чітко виражених лівих відносять Комуністичну, Соціалістичну, Селянську партії України та Прогресивну соціалістичну партію України [3], до правих — Народний Рух України, Конгрес українських націоналістів, Християнсько-демократичний союз, блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (хоча із консервативним напрямком), партію «Свобода» тощо [4], до центристських — практично решту партій та блоків політичних партій, серед яких є як чітко виражені центристські, так і лівоцентристські, правоцентристські партії, партії консервативного, європейського та інших напрямів.

О. Сисарев сучасні центристські політичні партії, які мають достатню електоральну підтримку, щоб займати сьогодні місця в українському парламенті, класифікує так: Партія регіонів — центристська політична сила відносно слабкої ідеологічної артикуляції з елементами корпоративізму; ВО «Батьківщина» — лівоцентристська політична сила центристського популістського спрямування; УДАР — правоцентристська європейського спрямування [5].

Для кращого розуміння ідеологічної ідентифікації українського електорату, варто розглянути яким же партіям він надавав перевагу, представники яких партій отримували депутатські мандати в українському парламенті того чи іншого скликання. Так, загалом, представників в українському парламенті мали 42 політичні партії чи блоки політичних партій, серед яких були представники правих, лівих і центристських сил. Розглядаючи всі парламентські електоральні цикли (1994–2012 рр.), не можна не помітити, що має місце значна кількість виборчих проектів, які мали одноразову перемогу (не більше як 0,2–6,5%) на тих чи інших виборах до українського парламенту. Є декілька політичних сил, які демонструють кількаразову участь у виборах. Помітним є поступове зростання ролі політичних партій (блоків) — позапартійні (безпартійні) у 1994 р. отримали 56,2% підтримки електорату, а 2012 р. — лише 9,8%. Рекордсменом серед одноразових переможців по кількості мандатів (101) є блок «За Єдину Україну!» (22,44%), Народно-демократична партія (6,5%), ВО «Громада» (5,1%), «Блок Литвина» (4,4%), Партія Зелених України (4,2%). Решта партій (блоків), таких як Аграрна партія України (1,8%), Партія праці (1,1%), Партія демократичного відродження України (0,9%), Демократична партія України — партія «Демократичний союз» (0,9%) тощо

мали лише від 1 до 8 представників в парламенті. До таких «одноразових» переможців поки що відносяться також всі політичні партії-переможці 2012 р. (крім Партії регіонів та КПУ), серед яких найвищу електоральну підтримку здобули: ВО «Батьківщина» (22,7%), УДАР (8,9%) та ВО «Свобода» (8,4%) [6].

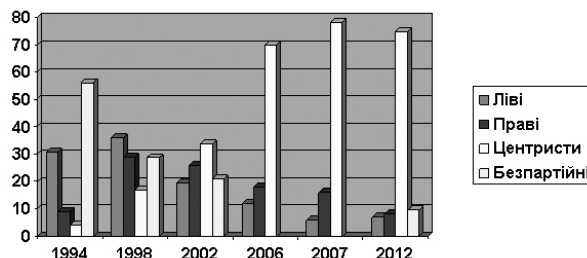
Значна частина названих вище політичних утворень після одноразової перемоги або входили до складу передвиборчих блоків політичних партій, або навпаки — виходили з блоків та йшли на вибори самостійно, деякі впливовіші політичні партії поглинали менші, ще інші — міняли назву. Наприклад, партія «Реформи і порядок» разом із Народним Рухом України, Конгресом українських націоналістів, «Християнсько-демократичним союзом» та ін. у 2002 р. увійшла у виборчий блок Віктора Ющенка «Наша Україна»; Народно-демократична партія у 2002 р. приймала участь у виборах у складі виборчого блоку «За Єдину Україну!»; ВО «Громада» у 2006 р. йшла на вибори разом із політичним утворенням «Блок Лазаренка» та ін. Однак із блоку «За Єдину Україну!» на виборах 2006 р. вийшла найвпливовіша його партія — Партія регіонів, а з Блоку Юлії Тимошенко у 2012 р. — ВО «Батьківщина»; Партія праці у 2000 р. об'єдналася з Партією регіонів тощо [7].

На виборах до Верховної Ради України впродовж усіх виборчих циклів представників у парламенті має Комуністична партія України. Пік по кількості мандатів припадає на 1998 р. — 113 (25,2%), однак, вибори 2006 р. показали стрімке падіння привабливості цієї політичної сили на електоральному просторі України (4,7%), далі було незначне підвищення — 6,0% у 2007 р., 7,1% — 2012 р. На думку експертів, це сталося за рахунок електорату Соціалістичної партії, яка з 1994 р. повільно підвищувала свій рейтинг (з 3,4% до 7,3%), але рівень популярності її значно знизився внаслідок виходу з Коаліції демократичних сил у 2006 р., коли ця потужна політична партія стала позапарламентською.

Аналіз зміни ідеологічної орієнтації голосування українського електорату за підсумками виборів 1994, 1998, 2002, 2006, 2007 та 2012 рр., з урахуванням вище названої ідеологічної класифікації, представлено у наступній таблиці.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз ідеологічної орієнтації голосування українського електорату на виборах до Верховної Ради України в 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012 рр. (у відсотках)

Джерела [8, 6, 9].

Як бачимо, перші вибори парламенту незалежної України, хоча й проводилися на багатопартійній основі, однак більшість підтримки українського електорату отримали безпартійні кандидати (56,2%), решту — представники партій. У складі парламенту лівим партіям належало 30,61% депутатських мандатів, правим — 9,13%, а центристам — 4,19%. Виборці західного регіону України віддавали перевагу представникам націонал-демократичних сил. Це насамперед стосується Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. У той же час на Волині та Рівненщині до них виборці ставилися досить обережно, тому електоральну підтримку там знайшли в основному безпартійні кандидати. Так само можна сказати і про центральні області [9, с. 381].

У 1998 р. до парламенту потрапило чотири ліві сили — КПУ, СПУ, СелПУ, ПСПУ, які разом отримали 35,9% депутатських мандатів, декілька центристських сил, серед яких найбільше мандатів отримали (17,4%) НДП, ПЗУ та СДНУ(о) та праві: НРУ, ВО «Громада», декілька

дрібних угруповань, які в сумі отримали 18,1% місць у парламенті III скликання. В 2002 р. ситуація дещо змінилася: до парламенту обрано лише дві ліві сили — КПУ та СПУ, які в сумі отримали 19,54% мандатів. Однак представництво в парламенті значно збільшили центристські сили, які отримали 33,76% мандатів (блок «За Єдину Україну», СДПУ(о), Блок Юлії Тимошенко тощо). Уперше за всю пострадянську історію перемогу на виборах здобула права політична сила — блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (23,55% голосів за партійними списками) [10, с. 369].

Чергові вибори 2006 р., як і позачергові 2007 р., проводились за пропорційною системою, тому всі 450 місць у парламенті були розподілені між партіями та блоками політичних партій. Так, у 2006 р., спостерігаються кардинальні зміни при розподілі депутатських мандатів між лівими, яких пройшло лише 12% (КПУ, СПУ), правими, представник яких отримав 18% мандатів («Наша Україна»), та центристами, які здобули абсолютну перемогу — 70%, серед яких найбільше здобули Партія регіонів (41,3%) і БЮТ (28,7 %). Подібною є ситуація на виборах 2007 р. — ліві здобули лише 6% (СПУ не пододала виборчий бар'єр), праві — 16% («Наша Україна»), за рахунок зменшення електоральної підтримки лівих та правих центристи отримали аж 78% підтримки українського електорату. Дану ситуацію вчені пояснюють наступним чином:

- ще більше «лідировання лідерів» — дрібні партії здобули ще меншу частку голосів;
- «розчинення» ідеологічного центру — частка тих, хто проголосував ні за «помаранчевих», ні за «антипомаранчевих», скоротилася з 9,9% до 5,7% (різниця 4,2%).
- «радикалізація» електорату: підтримка надавалася в першу чергу лідерам кампанії.

Описані явища можна тлумачити як структурування політичного поля України [11, с. 28].

Низка дослідників електоральних процесів України розглядають вибори 2007 р. як продовження виборчої кампанії 2006 р. та називають такі спільні риси кампаній, що вплинули на результати, як максимальне використання іміджу лідера партії; активне використання якості частини передвиборчої стратегії інструментів з арсеналу прямої демократії; приховане використання адмінресурсу; поразка лівих та переформовування регіонів впливу партій націонал-демократичного табору тощо [12].

Однією з ознак виборів 2006 р. стала чітка диференціація симпатій виборців за регіональною ознакою. Так, виборці Західної України віддали голоси в основному за БЮТ та «Нашу Україну» — від 20 до 45%. Півночі і Центру — в середньому 30–40% БЮТ і 10–20% «Нашій Україні». Натомість Південь і Схід голосував в основному за Партію регіонів. Найвищий показник був у Донецькій області — 73,63% та м. Севастополь — 64,26% [9]. Ці вибори яскраво продемонстрували політичний поділ України на «помаранчевий» Захід та «біло-блакитний» Схід.

Вибори 2012 р. також показали абсолютну підтримку електоратом центристських політичних партій (74,7%), майже однакову популярність мають ліві (КПУ) — 7,1% та праві (партія «Свобода») — 8,4% (різниця 1,3%). Ці вибори продемонстрували високу підтримку політичних партій навіть у одномандатних виборчих округах, адже самовисуванці із 220 (на п'яти округах призначені перевибори) депутатських мандатів отримали лише 44 (20%), причому більшість — у західних областях — 9,1% [6].

Розмежування електоральної підтримки на південно-східні («біло-блакитний») та центрально-західний («помаранчевий») регіони демонструють й результати останніх виборів до Верховної Ради України.

Так, Партія регіонів, як переможець по загальнодержавному виборчому окрузі, найбільшу підтримку традиційно отримала на Півдні та Сході країни та в частині Заходу — в Закарпатській області. Найбільше голосів вона набрала в Донецькій області (65,1%), найменше — у Львівській (4,7%). ВО «Батьківщина» також традиційно перемогу здобула на Заході та в Центрі країни: максимум — у Вінницькій області (45,0%), мінімум — у Донецькій (5,3%). Результати партії «Удар» Віталія Кличка свідчать про її популярність серед центральних областей: найбільше у Києві (25,5%), найменше — у Луганській області (4,7%). КПУ максимум електоральної підтримки має на Півдні: у Севастополі — 29,5 %,

мінімум в Івано-Франківській області (1,8%). ВО «Свобода» «полонила» Захід: у Львівській області вона отримала 38,0%, найменше — у АР Крим (1,0%) [13].

Впродовж усіх електоральних циклів спостерігається певна еволюція проходження виборчого процесу, й відповідно ідеологічної сегментації українського електорату, а саме:

1. Вибори початку 1990-х рр. характеризувалися низькою підтримкою центристських політичних утворень. Це було обумовлено низькою причин: по-перше, центристські налаштовані громадяни зазвичай менше схильні брати участь у виборах, позбавляючи тим самим центристські партії своїх голосів. По-друге, українські громадяни, ще не маючи достатнього досвіду свідомого політичного вибору, легше голосували за ті партії, які мали чітке політико-ідеологічне обличчя. А такими виявилися ті, що перебували на лівому або правому крилі ідеологічного спектру. Центристи ж із їхньою виваженістю та поміркованістю часто видаються виборцям невиразними і незрозумілими [14, с. 38].

2. Вибори кінця 90-х початку 2000-х рр. показують стрімке зростання електоральної популярності центристських партій й, відповідно, падіння авторитету лівих та правих, які демонструють залежність один від одного: коли зростає відсоток мандатів лівих то й правих теж і навпаки. Зростання електоральної підтримки центристів можна пояснити поділом учасників виборчих перегонів на «антивладних» та «провладних», яких представляють саме центристські партії. Також ключову роль на вибір електорату має вплив лідерства, адже переважна його частина голосувала саме за прізвища Тимошенко, Ющенко та Янукович, двоє з яких, як відомо, лідери-центристи, тому для більшості електорату немає значення, під якою ідеологією ці прізвища йдуть на вибори.

Цей висновок підтверджують результати соціологічного дослідження Центру Разумкова 2011 р. На питання «Партії поділяються на ліві, праві та центристські. Чи знаєте Ви або маєте якесь уявлення про те, чим відрізняються, наприклад, праві партії від лівих?», більшість опитаних відповіли «нічого не знаю» (60,3%) або «знаю небагато» (20,0%), а «добре знаю» сказали лише 5,4 % опитаних, які й є прихильниками лівих або правих [15].

Таким чином, електоральна сегментація українського електорату характеризується домінуванням симпатій до центристських партій або блоків політичних партій, спектр яких поєднує в собі практично всі можливі ідеології. Однак протягом усіх електоральних циклів парламент не залишають ліві та праві політичні сили, хоча їх відсоток занадто малий, щоб говорити про вплив на формування політики в країні. Це пов'язано із олігархізацією політичного життя, яка призвела до нищення національно-ліберальних партій, розмежування електоральної підтримки на південно-східній та центрально-західній регіони та домінуванням при виборі кандидатів не ідеологічного фактора, а популярності лідера, і, як наслідок, втрата зв'язку партії із її електоратом.

1. *Юрій Ф. М.* Типи партій [Електронний ресурс] / Ф. М. Юрій // Політологія / Електронна бібліотека Князева. – Режим доступу :

http://www.ebk.net.ua/Book/political_science.

2. *Ліві, праві та центристські партії в Україні.* Політологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://ua.coolreferat.com/Політичні_парті.

3. *Павленко І.* Ідеологія лівих партій та організацій в Україні [Електронний ресурс] / І. Павленко // Український центр політичного менеджменту. – Режим доступу :

<http://www.politik.org.ua>.

4. *Вибори в Україні* [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу :

<http://www.glukhiv.net>.

5. *Сисарев О. В.* Ідеологічні основи політичних партій в Україні, перспективи розвитку партійної системи [Електронний ресурс] / О. В. Сисарев. – Режим доступу :

<http://www.intkonf.org>.

6. *Центральна* виборча комісія. Вибори народних депутатів 2012 [Електронний ресурс] / Відомості про підрахунок голосів виборців в межах одномандатних виборчих округів. – Режим доступу :

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012>.

7. *Політичні* партії України [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу :

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Політичні>.

8. *Парламентські* вибори в Україні [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу :

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Парлам>.

9. *Бортніков В. І.* Політична участь і демократія: українські реалії: [монографія] / Бортніков В. І. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 554 с.

10. *Поліщук І. О.* Електоральний процес – 2002 в Україні в контексті глобалізації / І. О. Поліщук // Збірник наукових праць. – Харків, 2003. – С. 364–373.

11. *Черкашин К.* Електоральна диференціація території України / К. Черкашин // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1. – С. 23–37.

12. *Мороко В.* Вибори 2006 і 2007 рр., на тлі перманентної політичної кризи в Україні / В. Мороко // Наукові записки. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – Вип. 3 (53). – С. 162–170.

13. *Хоменко С.* Електоральна географія [Електронний ресурс] / С. Хоменко. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk>.

14. *Васютинський В.* Про особливості електорального самовизначення громадян України / В. Васютинський // Українські варіанти. – 1998. – № 1. – С. 37–41.

15. *Соціологічне* опитування [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua>.